

DE LUCHT SPIEGELT!

Ontdek de wereld van
Lieven Hendriks!

CODA MUSEUM

MIRAGES

Mirage is een ander woord voor luchtspiegeling. In stripboeken staat de luchtspiegeling vaak symbool voor het diepe verlangen om water te zien in de woestijn. Is dat niet een ultiem voorbeeld van menselijke verbeelding die tegelijkertijd volledig verklaarbaar is?

In de nieuwste werken van beeldend kunstenaar Lieven Hendriks vormen mirages het uitgangspunt. Hij wil met zijn schilderijen een vorm geven aan abstracte begrippen als hoop, troost en verlangen. De manipulatie van licht speelt een grote rol in zijn werk.

CODA Museum laat tot en met 15 januari 2023 een tentoonstelling met werk zien dat Lieven Hendriks de afgelopen twintig jaar maakte. Ook na je bezoek kun je nog verder werken aan de

Lieven Hendriks, *Mirage #4*, 2021, acrylverf op linnen

Meer dan 9 seconden?

Wist je dat mensen gemiddeld negen seconden naar een schilderij of kunstwerk kijken? De werken van Lieven Hendriks blijven verrassen en geven je de kans om je blik te verruimen. **Wedden dat je langer dan negen seconden zult kijken?**

Spijkers in de muur, een beslagen spiegel of een stoffige auto waar iemand zijn vinger over lijkt te hebben gehaald. Lieven Hendriks neemt alledaagse dingen als uitgangspunt van zijn werk. Zijn technische vaardigheden als schilder zet hij in om je na te laten denken over de manier waarop wij eigenlijk gewend zijn om naar schilderijen te kijken. **Je denkt iets te zien, maar zie je dat eigenlijk wel?**

Lieven Hendriks heeft in Nederland nog geen grote museale overzichtstentoonstelling gehad. Daar kwam met deze tentoonstelling in CODA verandering in. Lieven Hendriks (1970) studeerde aan de HKU in Utrecht en was resident op De Ateliers in Amsterdam. Zijn werk bevindt zich in vele bekende collecties in binnen- en buitenland, waaronder die van Museum Voorlinden, MoMA Los Angeles en het Centraal Museum in Utrecht. Als hoofd schilderkunst aan de HKU heeft hij een belangrijke functie in de ontwikkeling van vele jonge schildertalenten in Nederland. Lieven is net 50 geworden en maakte dit jaar ook een boek over zijn werk. Het boek en zijn tentoonstelling komen mooi samen in CODA.

Trompe-l'oeil | Een vergissing van het oog

lets dubbelzien, een wazige blik, ik zie ik zie wat jij niet ziet, niets zien, helderzienden, zienswijze, zien is kijken en kijken is zien of wie niet weg is, is gezien. Er zijn eindeloos veel blikken op manieren van zien en kijken. Bij optische illusies komt vooral de vraag naar voren: **is het echt?**

We rollen hierbij – met een heel andere betekenis – met onze ogen, maken ze zo groot als schoteltjes en rollen dan vooral van de ene verbazing in de andere.

Ook in de renaissance werd trompe-l'oeil vaak toegepast. In deze periode waren het vooral plafondschilderingen in paleizen, kerken en theaters. De werking van licht en schaduw zijn in de kunstgeschiedenis misschien wel het meest onderzocht met uiteenlopende technieken. Denk bijvoorbeeld aan het optische effect van een geperfectioneerde, toevallige lichtinval.

 Maak hier je eigen muurschildering

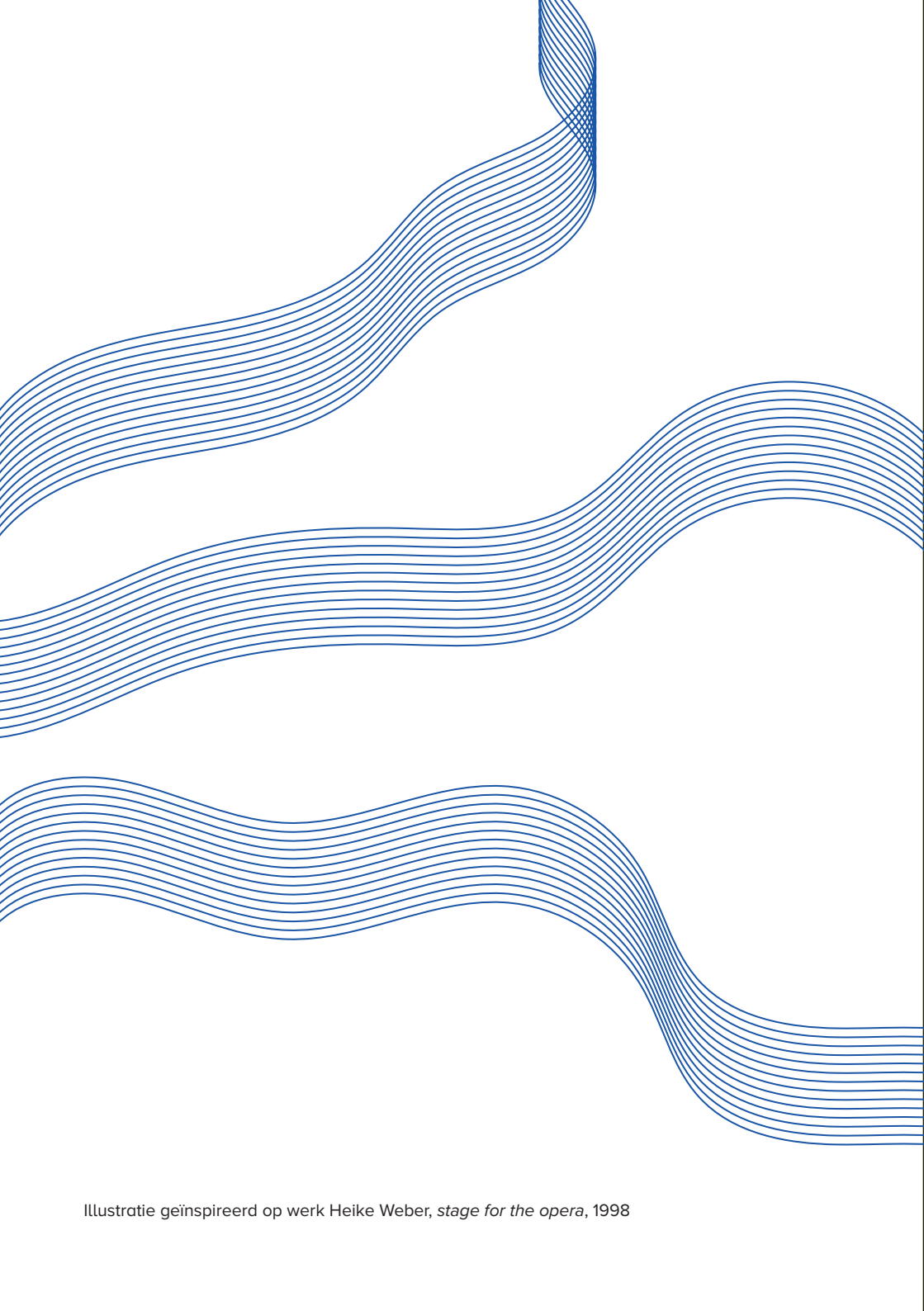

Deuren die geen echte deuren zijn, beelden of tuinen die levensecht lijken maar op de muur zijn geschilderd. Optische illusie is een techniek die al bestaat sinds het oude Rome. Denk aan de muurschilderingen die zijn ontdekt in de huizen in Pompeii, de stad die door een vulkaanuitbarsting bedolven werd. Hier zijn allerlei voorbeelden gevonden van 'gezichtsbedrog' of wat we nu 3D zouden noemen.

l.boven: Fresco uit de villa van P. Fannio Sinistore in Boscoreale, 43-30 v.Chr.

r.boven: Edwaert Collier, *Trompe l'oeil with Writing Materials*, circa 1699 (foto: Alberto Fernandez)

onder: Andrea Pozzo, *Trompe l'oeil in Jesuitenkirche*, Wenen, circa 1703

In hedendaagse kunst wordt ook veel gebruikgemaakt van optische illusie. Kunstenaars als Banksy, Pierre Delavie, Georges Rousse, Felice Varini, Heike Weber, John Pugh en Berndnaut Smilde passen het veelvuldig toe. Ook het werk van kunstenaars als M.C. Escher en René Magritte tonen talloze vormen van optische illusies. Laat je inspireren door het werk van Weber, Delavie, Rousse, Varini en Pugh en schets je eigen optische illusies op de volgende pagina's. Scan onderstaande QR-codes om de werken van deze kunstenaars te bekijken.

Felice Varini

Heike Weber

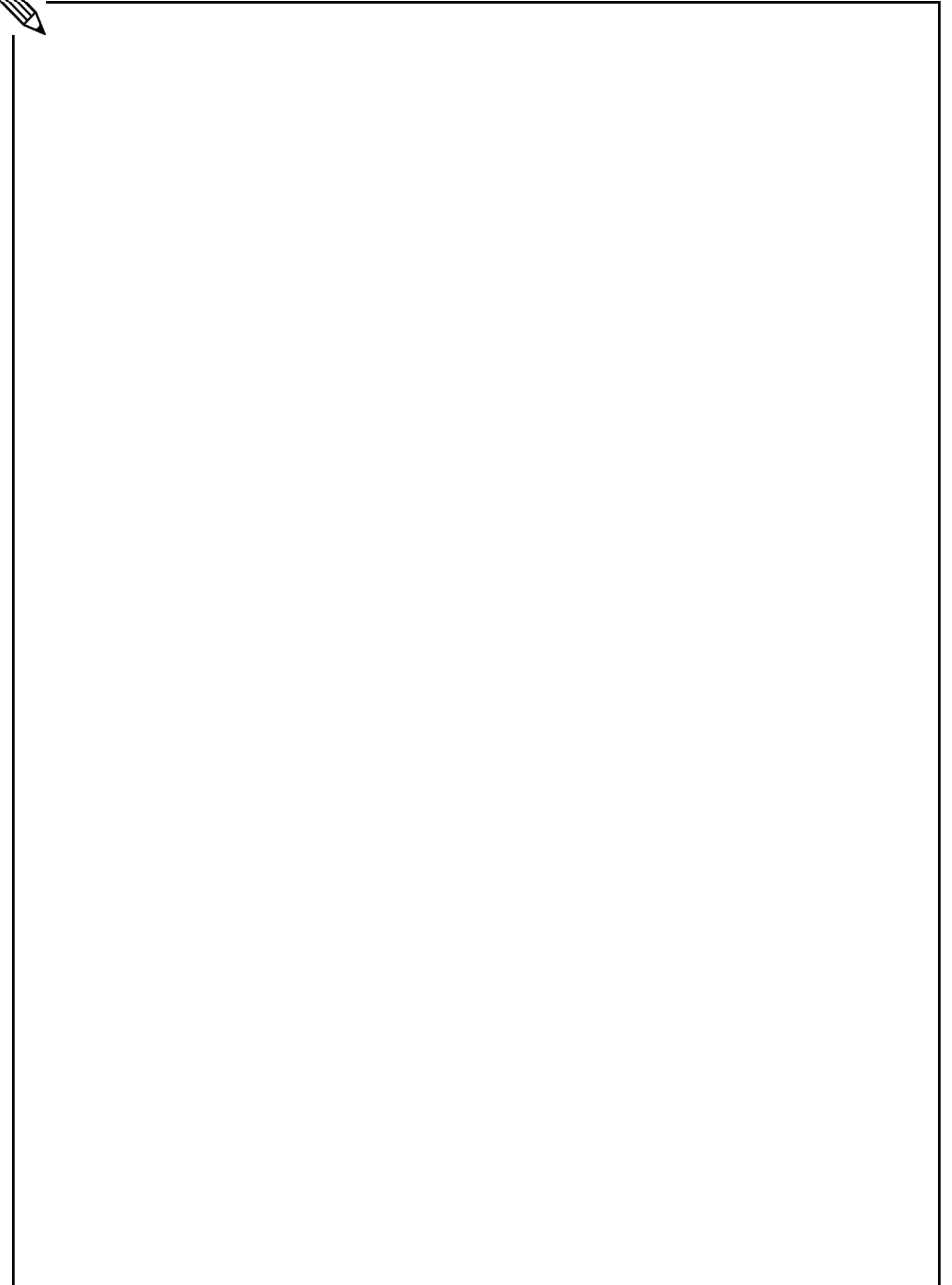
John Pugh

Pierre Delavie

Laat je inspireren door Heike Weber, Pierre Delavie en Felice Varini en schets je eigen optische illusie.

De mirages van Lieven Hendriks

Lieven Hendriks maakt gebruik van optische illusie maar in zijn werk is het niet zozeer een doel maar het middel. Lieven nodigt je uit om letterlijk en figuurlijk vanuit verschillende perspectieven te kijken. Je wil bijna een van zijn schilderijen aanraken omdat het zó levensecht is dat je het wilt voelen. Je wordt misschien wel verrast of zelfs op het verkeerde been gezet. Ga eens op je ene been staan en breng je blik aan het wankelen. **Hoe kijk jij naar een schilderij? Zoek je bij het kijken naar herkenning, antwoorden of kun je leven met een bepaalde onzekerheid? Kan het verhaal zonder de vorm bestaan?**

Meer dan 9 seconden

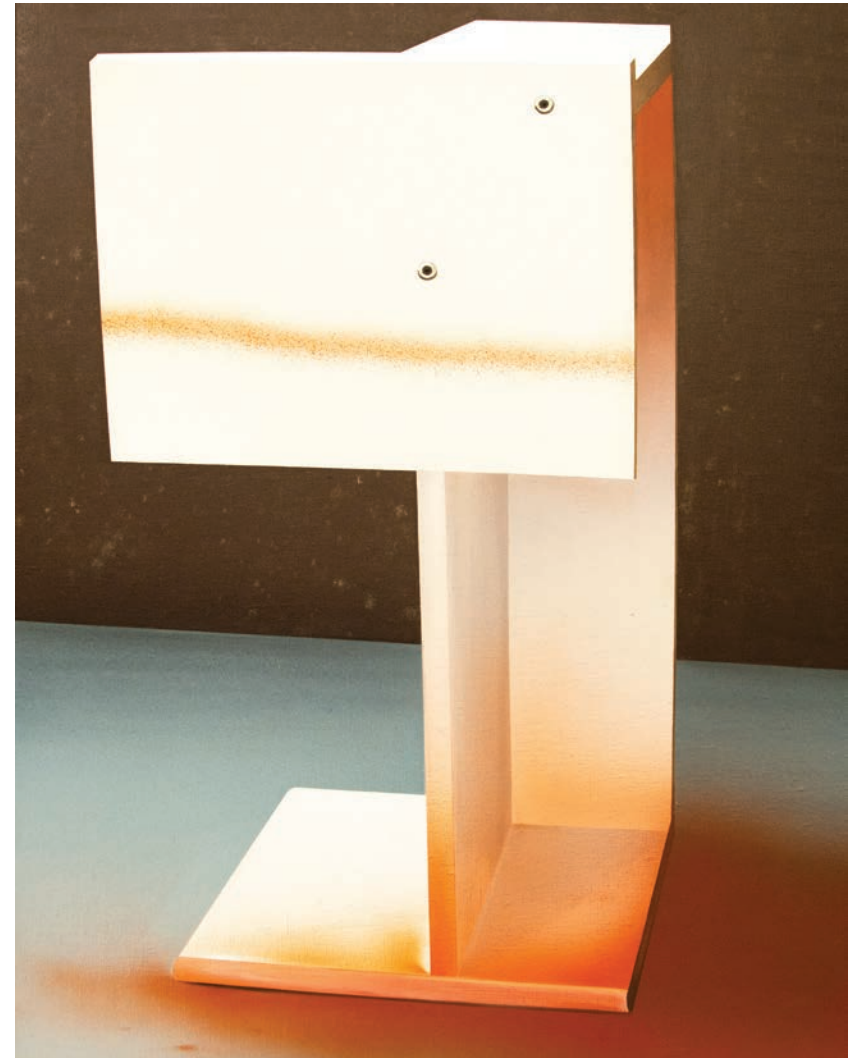
Kijk- en maakopdrachten bij werken

In dit boekje vind je een selectie werken van Lieven Hendriks met een kijk- of maakopdracht. Als je met een groepje bent, kan het leuk zijn om dit samen te doen en alle verschillende visies te vergelijken. Neem dit boekje mee in de tentoonstelling, ga op zoek naar de werken, bekijk ze van alle kanten en probeer samen de opdrachten te maken. De werken van Lieven Hendriks nodigen uit om perspectief en perceptie steeds opnieuw onder de loep te nemen!

Als je voor dit schilderij staat kun je je afvragen waarom de kunstenaar een sculptuur in een schilderij schildert.

Gaat het om het beeld of het schilderij? Of vervloeit het een in het ander? Wat zie jij?

Lieven Hendriks, *Painted sculpture #5*, 2006, acrylverf op linnen

Is het echt?

Het spijkertje, de gekerfde lijnen; het is alsof je een muur ziet die je wil aanraken om te voelen of het echt een muur is. En zitten die spijkertjes wel in de wand? Dit is een voorbeeld van iets alledaags; details waar het oog van de kunstenaar op viel en die hij transformeerde tot een schilderij dat de kijker intrigeert.

Hoe beter je kijkt naar de werken van Lieven Hendriks hoe meer vragen er opkomen. Is dit bijvoorbeeld in een huis of juist buiten op een muur? Wat is het en waar is het?

Welke vragen komen er bij jou op?

Lieven Hendriks, *Brick wall white*, 2017, acrylverf op linnen

Open your mind

Lieven Hendriks, *Mirage #8*, 2021, acrylverf op linnen

Lieven Hendriks zet zijn technische vaardigheid als schilder in om de kijker na te laten denken over de manier waarop we gewend zijn naar schilderijen te kijken.

Stel je klimt omhoog, door de opening. **Wat zie je daarna? Waar kom je terecht?** Verbeeld dit in een tekening of foto of bespreek het met elkaar.

Wolkenloos (?)

Lieven Hendriks, *Hearsay*, 2018, acrylverf op linnen

Zitten er echt gaten in dit schilderij? Zijn het voorbijdrijvende wolken? Denkwolken? Gedachtenbubbels uit een striptekening? Of een rooksignaal afkomstig van een kampvuur?

Wat zie jij?

Kun je sterren knippen uit het heelal?

Lieven Hendriks, *Stars*, 2016, acrylverf op linnen

Ook dit werk is een goed voorbeeld van de techniek en optische illusies die Lieven Hendriks toepast. Je ziet een verdieping in de sterren.

**Welk universum zit er verborgen achter de openingen?
Wat zou je zien als je het zwarte doek weghaalt?**

Sporen

Maak het halve schilderij af door iets anders toe te voegen aan de sporen (slingers, vlaggen, veertjes... Trek thuis je nog-even-bewaren-bak of rommella open).

Lieven Hendriks, *Contrails #5*, 2006, acrylverf op linnen

De cirkel is niet rond, buiten schijnt de zon

Lieven Hendriks, *Cold reading*, 2008, acrylverf op linnen

Het landschap dat je ziet is open, er is ruimte. De cirkel heeft een opening. Is het schilderij misschien niet 'af'?

**Wanneer is een schilderij eigenlijk 'klaar'? Of is het een proces?
Zou jij iets willen toevoegen en zo ja wat zou je toevoegen?
Of wil je het juist zo laten?**

Zonder titel

Lieven Hendriks, *Zonder titel*, 2019, acrylverf op linnen

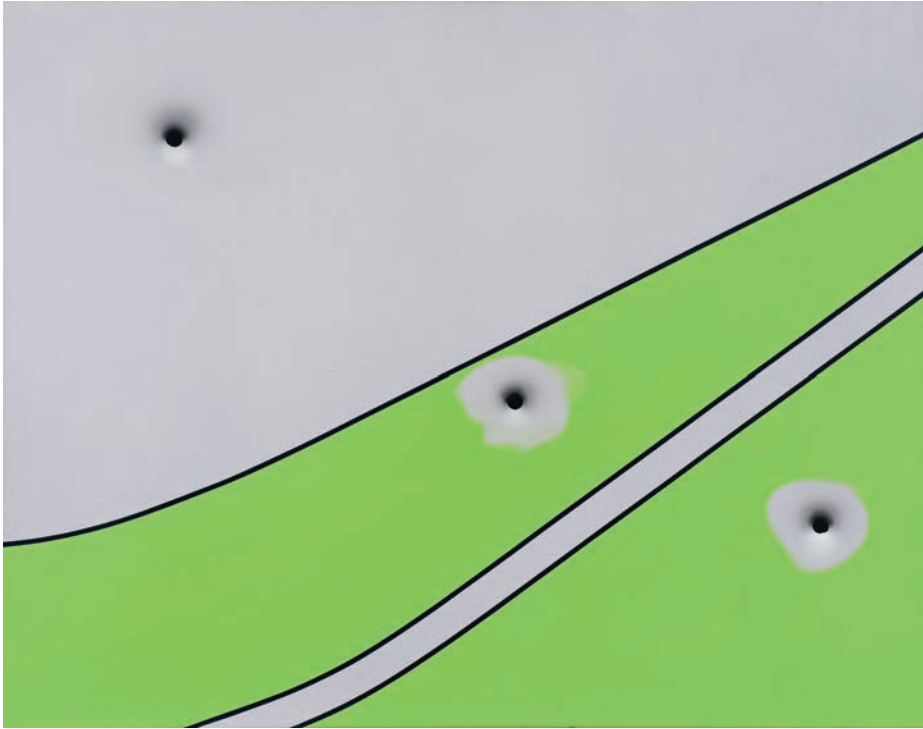
In verschillende werken van Lieven Hendriks zie je de illusie van een geveegd raam, beslagen spiegels of een stoffig oppervlak waar iemand schijnbaar achteloos zijn vinger over heeft gehaald. Het lijken soms wel foto's...

Het werk is zonder titel. Hoe zou jij het willen noemen? Waarom?

Vingerverveeg hier je eigen naam

Blik op het alledaagse?

Lieven Hendriks, *Transit*, 2006, acrylverf op linnen

Ook hier heeft de kunstenaar iets dat hem opviel in het dagelijks leven getransformeerd tot een schilderij. Zijn het kogelgaten in de wand?

Wat is hier gebeurd? Wat zie jij?

Je weet niet wat je ziet en dat zie je pas als je het ziet*

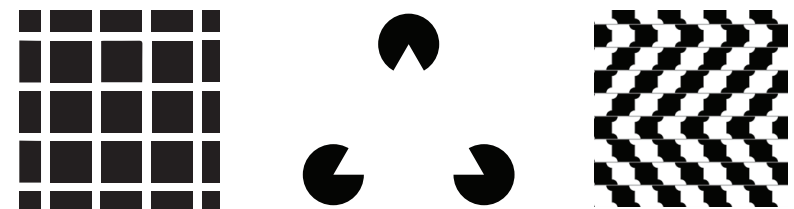
Het werk van Lieven Hendriks inspireert, laat je anders kijken en geeft een nieuwe blik op de alledaagse wereld om je heen. In dit onderdeel gaan we iets dieper in op het fenomeen **optische illusie**.

- Wat gebeurt er in het brein als je een optische illusie ziet?
- Welke verschillende soorten optische illusies zijn er?
- Hoe kun je zelf een eenvoudige optische illusie maken?

Wat gebeurt er in je brein en met je ogen?

'Je ogen en hersenen kunnen voor de gek gehouden worden en dingen zien die er niet zijn of dingen verkeerd waarnemen. Zulke effecten worden optische illusies genoemd. Veel illusies ontstaan doordat we voorwerpen niet op zichzelf zien. We zien ze in een bepaalde context en in combinatie met andere voorwerpen, die invloed hebben op hoe we dingen zien.'

Kun je een paar van deze voorbeelden herkennen in de schilderijen van Lieven Hendriks?

* Citaten bij deze opdrachten komen uit: Gianni A. Sarcone en Marie Jo-Waerber, *Optische illusies*.

Licht

'Je ogen en hersenen gebruiken contrasten tussen licht en donker om de vorm van voorwerpen te bepalen. Je kunt iets in drie dimensies zien door de plaatsing van licht en donker. Als een voorwerp twee verschillend belichte gebieden heeft, vergroot je visuele systeem het contrast om het voorwerp duidelijker te kunnen zien. Het werkt zó goed dat er allerlei visuele illusies kunnen ontstaan!'

Bij welk(e) werk(en) van Lieven Hendriks zie je dit terug?

Spelen met contrast

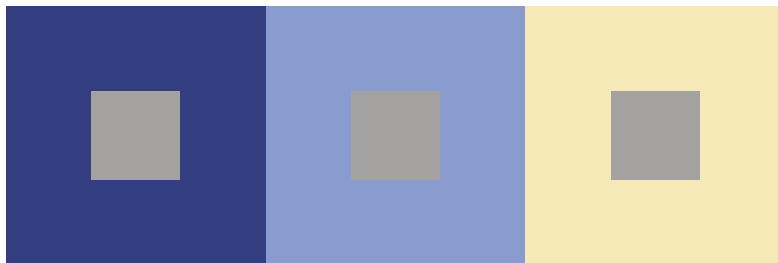
Helderheidscontrast: een kleur lijkt altijd lichter als er donkere kleuren omheen staan of donkerder tegen een lichte achtergrond.

Bij welk(e) werk(en) van Lieven Hendriks is helderheidscontrast van toepassing denk je?

Kleuren

'Je hersenen kunnen kleuren op verrassende manieren interpreteren. Omdat je kleuren nooit op zichzelf ziet, wordt een bepaalde kleur beïnvloed door de kleuren die eromheen staan. Dezelfde kleuren kunnen verschillend lijken, terwijl verschillende kleuren juist hetzelfde lijken.'

Kleurcontrast

'Een kleur kan er heel anders uit zien tegen verschillend gekleurde achtergronden. Dat komt doordat onze hersenen het contrast tussen de omtrek van een voorwerp en de achtergrond vergroten.'

Bij welk(e) werk(en) van Lieven Hendriks is kleurcontrast van toepassing denk je?

Perspectief

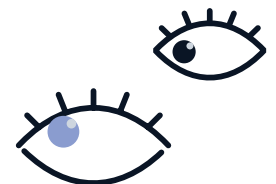
'Perspectief beïnvloedt ook hoe we dingen zien. Denk bijvoorbeeld aan twee voorwerpen die schijnbaar van hetzelfde formaat zijn, maar waarbij het voorwerp dat verder weg lijkt te zijn als groter wordt beschouwd.'

Bij welk(e) werk(en) van Lieven Hendriks is perspectief van toepassing denk je?

Beweging

'De Griekse filosoof Heraclitus zei ooit: "Niets is blijvend, behalve verandering." Je ogen zijn zó gevoelig voor licht en beweging dat je soms dént dat iets beweegt terwijl dat niet zo is. Dat komt doordat je ogen hele kleine bewegingen maken waarvan je je niet bewust bent. Als je naar een afbeelding kijkt, staan je ogen niet stil. Ze bewegen constant en zoeken naar interessante stukjes van de afbeelding om een mentale 'kaart' van het hele plaatje te maken. Wetenschappers noemen die willekeurige oogbewegingen **saccades**.'

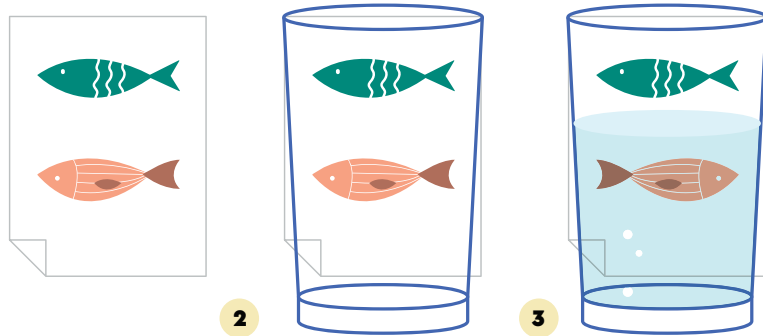
Zelf optische illusies maken

1 Hoe zwemmen vissen?

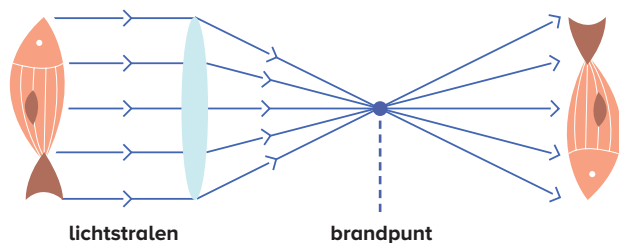
Hoe kan een glas water toveren? Deze optische illusie gebruikt licht om het onmogelijke mogelijk te maken.

Materialen: vel wit papier, gekleurde stiften, glas, water

1. Teken twee vissen op een vel papier. Geef de vissen contrasterende kleuren.
2. Zet een leeg doorzichtig glas met een ronde bodem tussen jou en het papier.
3. Vul het glas voor de helft met water. Nu zie je iets bijzonders: de onderste vis zwemt ineens de andere kant op. Hoe kan dat?

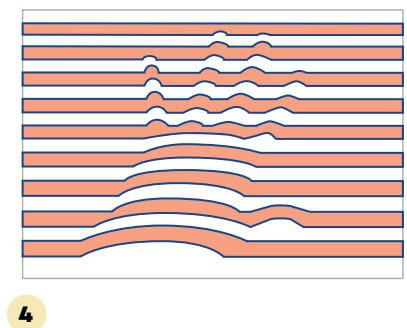
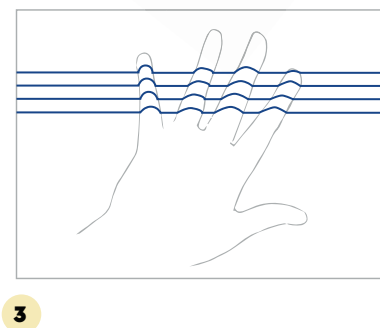
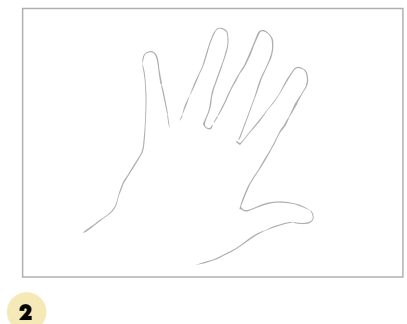
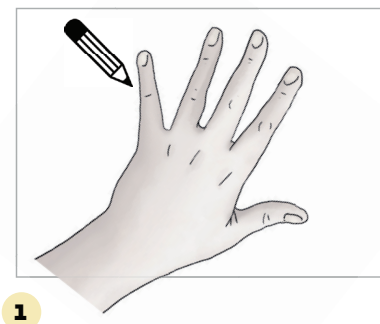
'Deze optische illusie ontstaat door **'refractie'**: het 'breken' van lichtstralen. Als lichtstralen van lucht door water gaan, breken ze. Ze breken in een hoek als ze door het water weer de lucht in gaan. De lichtstralen kruisen elkaar. Het punt waar de lichtstralen samenkomen heet **focus** of **brandpunt**. Voorbij dat brandpunt wordt de afbeelding omgekeerd, door het kruisen van de lichtstralen. Daardoor lijkt het alsof de ene vis de andere kant op zwemt.'

2 Je hand in 3D

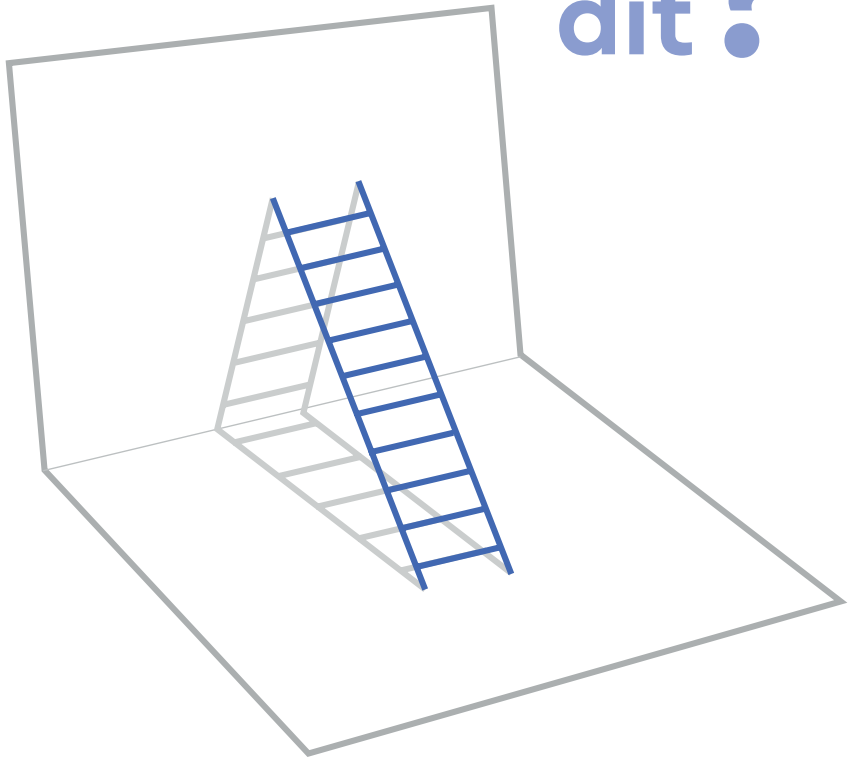
Materialen: potlood, verschillende kleuren stiften, liniaal, wit papier, gum

1. Leg je hand op een wit papier en trek je hand over met potlood.
2. Trek met een zwarte stift horizontale lijnen richting je hand. Teken nu bogen op de getekende hand. Zorg dat alle lijnen zo gelijk mogelijk zijn, je kunt hiervoor de liniaal gebruiken.
3. Kleur de hand verder in met gekleurde lijnen.
4. Tot slot gum je de potloodlijnen uit. Het lijkt nu net of er een hand op het papier ligt! Je kunt allerlei variaties maken op de hand, bijvoorbeeld met een boom. Scan de QR-code voor meer inspiratie.

3

Hoe kan dit?

4

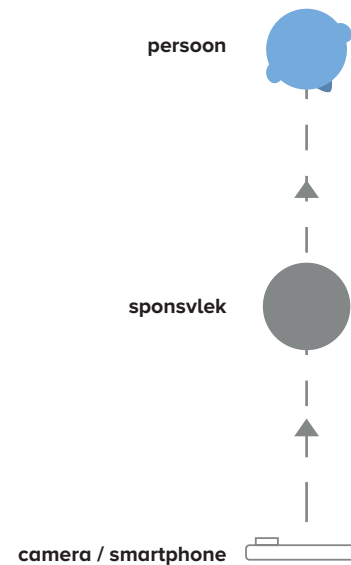
Hoe kun je boven de grond zweven?

Ooit gedacht dat het zo simpel was om te zweven? Deze optische illusie kun je het beste buiten doen als het bewolkt is, zodat je zo min mogelijk schaduw(en) hebt. De schaduw maak je namelijk zelf!

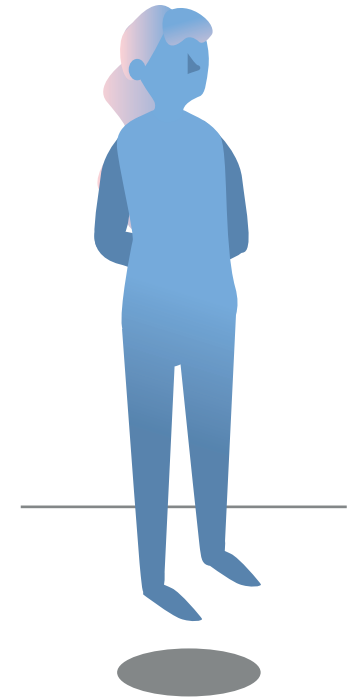
Materialen: water, spons, camera (op je mobiele telefoon)

Zoek een open plek buiten op straat. Maak een spons nat. Dep deze op de grond en probeer een vlek te maken die eruit ziet als de schaduw van de persoon die je gaat fotograferen (maak de vlek niet te nat, anders werkt de optische illusie niet. Laat het dus even drogen). Laat de persoon ongeveer 30–40 cm van de schaduwvlek staan en maak een foto vanaf de andere kant van de vlek. Probeer een paar posities voor het beste resultaat. Is het gelukt? Het lijkt nu net alsof iemand zweeft!

Van bovenaf gezien

Resultaat

Meer inspiratie? Scan de QR-codes!

3D hand tekenen

youtube.com/watch?v=YNEXzvnD7ml

Inkijkexemplaar *Optische Illusies*

Optische illusies voorbeelden

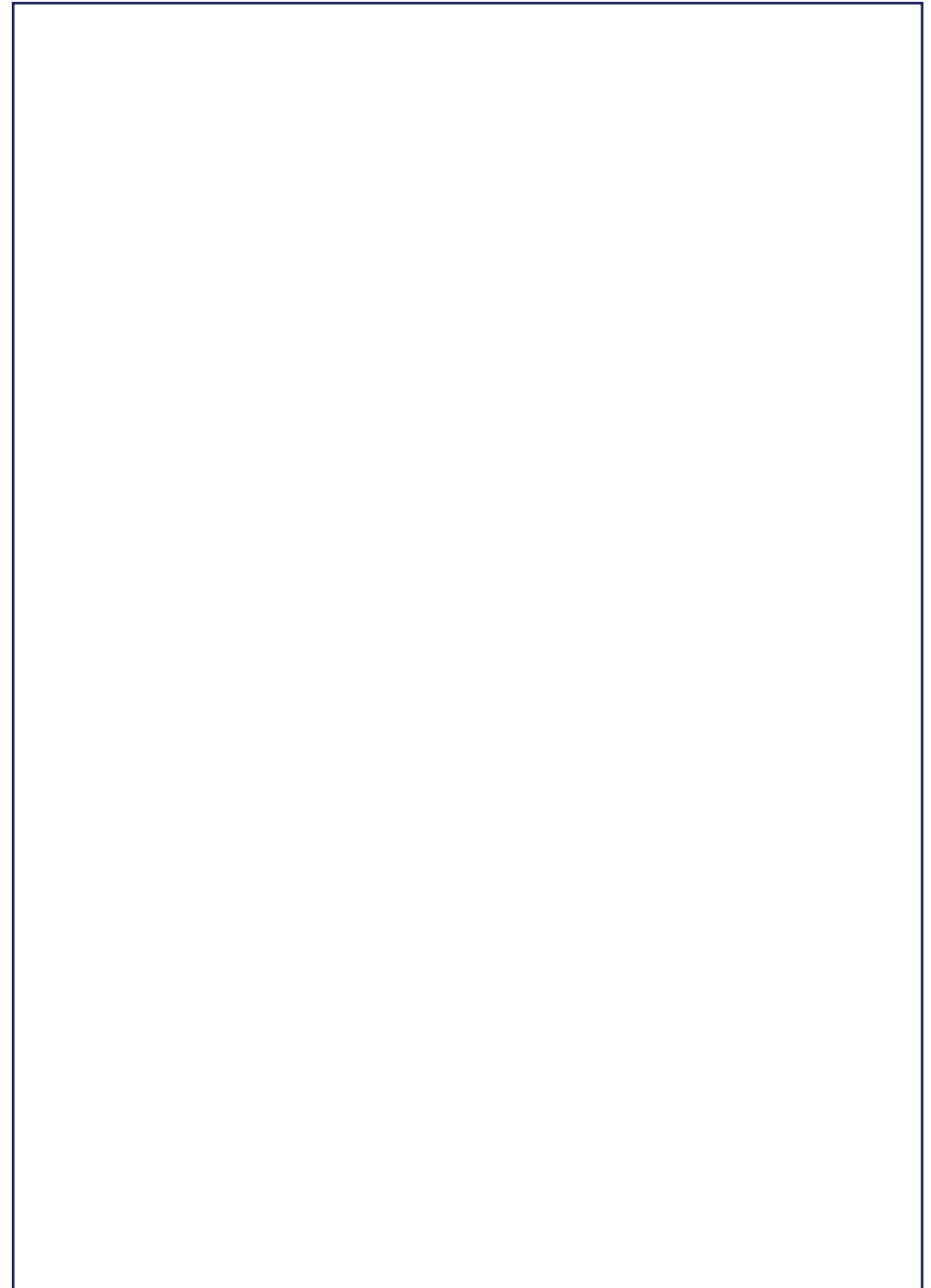
maken.wikiwijs.nl/173785/Optische_illusies

Ladder illusie

eduforce.nl/pub/media/wysiwyg/Eduforce-documenten/Tekenboek_voorbeeld_inkijk.pdf

Uit de losse pols: schets een eind weg op deze extra pagina's!

Uit de losse pols: schets een eind weg op deze extra pagina's!

A large empty rectangular box divided into four quadrants by a vertical and a horizontal line, intended for sketching. The box is centered on the page and occupies most of the lower two-thirds of the page. The lines are thin and black, creating a simple grid for drawing.

INSTRALOG

Deze uitgave is een productie van
CODA Apeldoorn | 2022

www.coda-apeldoorn.nl/lievenhendriks